

Kabdebó Lóránt

Baráti poétikák az utókor visszapillantó tükrében

– Évfordulókat összeolvasó vázlat –

Március 15. – Pilvax, Petőfi, Jókai. Barátok voltak? Életreszólóan! Összeveszték? Apróságokon – de békíthetetlenül. Ha nem lett volna Jókainak – utóbb, önmaga szerint – jóvátenni valója, életműve sem teljesedhetett volna ki. Szopori Nagy Lajos barátom Dobos Marianne interjúkötetében arról beszél, hogy '56-ra úgy emlékezik, mintha végig napfényben úszó napokat éltek volna. Közben a beszélgetésre készülve előveszi valahai naplójegyzeteit, és ott esős, borult napokról olvas. Március 15-éről tudjuk, hogy esernyők alatt sétáltak a forradalmárok, mégis mindig újra és újra megdöbbenünk, hogy mégsem volt napsütéses ünnep március idusa. A szentek sem viselték a hétköznapiakban a glóriát fejük körül, mégis milyen szépen aranyozottan szerepelnek az ikonok ábrázolataiban, középkori és reneszánsz festők világhírű alkotásain. Mert más volt a Getszemáni-kert vérrel verítékező hagyatkozása az Atya akaratára, és más a Raffaello-festette Tabor hegyi megdicsőülés, ahol Jézus Mózesrel és Illéssel megbeszéli a Getszemáni éjszakát követő Golgotát.

Emberek vagyunk, akik mindazt, ami eszményeinkből sugárzik, ünnepi fényben fogadjuk utókorukként, és csak akikkel történtek a múlt eseményei, ők tudhatják, miként is alakult valójában mindaz, ami értéként az emlékezetben, még a szemtanúk leírásában is, legyen az akár Péter, Jakab és János szemlélődése, megmaradt. A lényeg „glóriával átállépte” a szenvedő ember vergődéseit, az emlékezésben az isteni lényeg ölt testet: legyen ez a ti testamentumotokká. „Az élet szép, tenéked magyarázzam?”

Két véletlen évforduló juttatja mindezt eszembe. Március idusán írom az általam valaha, kezdő ifjúságomban, Széphalom Kazinczy-emlékezésén, valóban együtt megjelent „versfaragókat”. Miként első egyetemi szemináriumvezetőm az elismerés szeretetével megjegyezte, meglátva őket. Ő a régi magyar irodalom távlatából nézett fel rájuk, én a csodálat megilletődött bámulatával. A huszadik század magyar költészetének két halhatatlan alkotója mindnyájunk szemében barátok voltak. A fiatalabb kortársak hatásukat követve, alakították ihletésükben a maguk költészetét, mi kritikusok formáltuk mércénket, az utókor pedig

Összeállításunkkal a 40 éve elhunyt Nagy Lászlóra és a 90 éve született Juhász Ferencre, a „két költő”-re emlékezünk. (A Szerk.)

az ebből következtethető közös költői paradigmájukat kell majdán, hogy fejtsse. Az egyikük most negyven éve halt meg váratlanul, látványosan fiatalon, másikójuk most lenne kilencvenéves.

Juhász Ferenc és Nagy László, koruk klasszikussá kinőtt költőzsenije legendás barátok voltak, és ha a kortársak kerestek is alkalmilag ellentéteket, sőt feltételeztek későbbi elvi elválást is közöttük, pályaképeik valójában egy korszakos költői paradigmában olvadnak össze. Akik persze egyben öntörvényű alkotókként alakították a maguk szenvedés- és üdvtörténetét.

Ami pedig ezt az összetartozást az ismert életműveik tanúsága szerint is meghatározhatja: a létezés képhalmazát öntötték verseikbe, messziről felismerhetően, szinte egy új *Így írtok ti*-ért kiáltva. Talán azért, mert gúzsba kötve kellett táncolniuk a politikai erőszak nyomása alatt? Bár én azt hiszem, ha szabad világban élnek (van ilyen?), akkor is ezt a módozatát választják a versnek. De verseiket, amiket megszöttek magukból, azt mégis világok el is választják egymástól. Csakhogy ez a különбözés egyben az egymást kiteljesítés csodájaként kapcsolódhatott össze. Példáztatul és örökségként. Mert oly igen közeli gondolatrendszert és poétikai szövegszövést alakítanak. Csakhogy az egyik a létezésbe vetett ember helyét kereste a világmindenség halmazában, azt vizsgálta borzadva és örömmel repesve, a félelem fájdalmába zuhanva az elmúlást mindegyik szövegében átélve, bár ugyanakkor a mindenségben létezés – mondhatnám vallásos túltekintését követve – a mindenség örökletes értelmének harmóniáját figyelve. A másik a korába kötött ember idevetettségének csodás kalandját gondolta végig, a morál szakítószilárdságát próbálta a végletekig érzékelni. Mindkettőt világa, hazája, személyes léte meghatározottsága vezette, fájdalmasan megviselte a maga és kortársai köré szerveződő kiszolgáltatottság megkötésrendje. A csalódások között létezés kétségbeejtő „babonák napja”. Verseikben az éjszakában a fényt, a szennyben a tiszta forrást, a zsarnoki környezetben a bartóki szabadság csodáját keresték.

Amiben testvérek lehettek, az a nemzeti létezés és a személyes szabadság átélése, a felszabadult lelki tisztultság álma, a természet rendje szerinti gyönyör káprázata. Ezt a vágyat ebből a képvilágból nem tagadhatta ki senki, a „mi és ők” történelmi-hatalmilag velük szembenállók kettőssége az életben alkalmi pillanatokban más-másfelé terelhetette a történelemre figyelő tekintetüket, de a versben látás remek közös távlatait soha össze nem zavarhatta. Ami mindkét életművet egészében klasszikus magasságba emelte költői kezdeteiktől a hagyománnyá válás *sic itur ad astra* íveléséig, az a túltekintés minden egyszerűsége, minden praktikán és hatalmi csábításon. A vers szent és sérthetetlen célratörő megvalósítása a történelmi létezés és az eszmények ellentétes környezetében.

Túlélőként mondhatom, oly korban éltek, amely a költői érvényesülést is megalkuvásokkal kötötte össze. Ez a két költő megtalálta a módját, hogy versét kimenthesse a kiszolgáltatottság kényszereiből. Mint Arany János az önkényuralom korában, úgy tudtak egyetemes érvényű költészetet létrehozni, hogy abba semmilyen megkötöttséget nem épített bele soha, semelyikük. Mintha bármely táján a világnak kereste volna az egyik az ember belső függetlenségének formavilágát, a megalázkodás nélküli felfelé tekintés káprázatát, a mindennapi mocsok-

tól megtisztított tekintet világbíró hatalmát, azt az erőt, amivel akárha a mártírok is szembenéztek földi végzetükkel. A másik pedig, halálfélelmét beborította a teremtett világ csodálatának rajongásával, a gyönyörködés reménységével, a gyönyöradás és a gyönyörért megharcolás halállátomásoktól szabadító csodálkozásával. Egyikük sem engedte az egyéni létet kiszakítani a létezésből. És ezzel még a kései Heideggerhez is kötődhetnek.

Pedig tudta mindkettő, hogy milyen világban élnek. Lehet, hogy más-más ütemben világosodtak meg, szabadultak a kor megkötő béklyóiból. Ez alkalmi vitákba is sodorhatta őket. De a költészet világában tudták, mi a mocsok, mi a materiálisan mulandó, mi az, amitől mentve kell maradni. És ezt bele is rejtették verseikbe. Miként Dante *Isteni színjátékában*, az ő életművükben is ott fortyog a pokollehellet, az emberi megkicsinyítettség borzalma. De a vers csodás szövésében megtalálták, és meg tudták tartani a minden megalázó szolgálatot visszautasítás és a halálon túli remény kettős gyönyörét. Mert költészetük az utókorra hagyományozott hatása éppen a visszapillantó tükörben megcsodálható gyönyöralkotó vers teremtésének csodája. Minden rontás ellenében, mindenem túlelmedve.

Példamutató ikerpárrá így nőttek a szememben is. Kortársuk voltam, nem lehettem monográfusuk. A monográfusoknak az életcsapdákkal is szembe kell nézniök, nemcsak sejteni, de tudni-ismerni pontosan minden buktatót, minden alkalmilag szétválasztó esetlegességet, jellemalkati sajátosságot. És ki is kell mondani mindezt, leírni még időben. Akárha elhamarkodottan is talán. Szabó Lőrinc monográfusaként ismerni vélem összeszikkázásaik minden elérhető adatát mesterével, Babits Mihállyal, mégis költészetük összevetésekor elfogadom a túlélő ifjabb könnyezve felolvasott vallomását: „Nincs senkim kívüled” Így, pont nélkül, szabadon hagyva kötetében a vers végezetét.

Egyet – ha sorsom és időm engedi – talán majdan mégis megtehetek. E vázlatnak induló rátekintés felvillanásait követve: ezt a csodálatos képvilágú versburjánzást, amellyel mindketten egy másik életet állítottak ellenében az akkor és itt élhetőnek, azt egyszer még végiggondolom. A maguk összevillanó együttműködésében.

Juhász Ferenc esetében egy életen keresztül kerestem a titkát a versvilágban helyre zökkentett időnek, és hiszem – legalábbis a magam számára, tanulságul, gyönyörűségemre –, meg is találtam. Az ő bartóki ihletettségu költészetét követve találhattam bele a kortárs magyar irodalomba. Nagy Lászlóról is írtam, nemegyszer, de az ő versének titkos kódját még meg nem fejthettem eddig magamnak. Pedig a költői összetartozás átvilágításához még erre szükségem lenne. De most, ebben a jegyzetként vállalt rátekintésben, azt hiszem, egybe látom verseik gyönyört sugárzó példázatos voltát. Mely egyszerre teremt törvényt Mózesként az emberi magatartás világában, és tekint bele az ember szemével az isteni világteremtés megérzésébe, miként az János Jelenéseiben megfogalmazódott.

Nagy László versvilága a mártíriumot is vállalni képes testi és szellemi-személyiségi magatartásforma szigorú szobrának megfaragása és szentségként felmutatása. „Szemben a tengerrel”, azaz a teremtett világ materiális valóságában hátat fordítva minden mocsoknak, és erőt merítve a bűnök nélküli világrend

látványából. A jövővel teljesség megszobritása a jövőt vesztettség állapotából kiemelten. Mégsem elszakítottan. Példázattá emelve. Juhász Ferenc a teremtett – a kezdet és a vég tudatával állandóan együtt élő – testnek a létezés hullámmozgásában való egyensúlyozása, az üldözöttség, a halottvivői szerep vállalása és a gyönyörbe szabadulás sokszoros keresési tekintete előtt. A *Menyegző* és a *Jönnék a harangok értem* halállal szembesített erkölcsének mégis vállalása, és mellette a *Történelemben A tékozló ország* megidézése, *A halottak királya* megváltáskeresésének keresztre feszülése, a Latinovits-sírató és a Bartók hazatérési temetése (*A hazatérő halott*) meg az anyavesztés negatív mennyországának ijesztő kétségbeesése, közben pedig a személyi poklokban vergődő egyes történetének kiszabadulása, a gyönyör szertartássá-imává szentülése a gyönyört kiszabadító társas meghatározottságban, a *Halott fekete rigó*-ban. Majd pedig a számvetés az emberről, a baráti költészet tanulságával költő barátja halála után ars poeticájuk összeszövésével: a létezésben tántorgó kereső ember beletekintése a személyiség vergődésének személyes felelősségébe. Az egyedül maradt költő a magáévá fogadott társfeladat elvállalásával: a *Fekete Saskirály* önmagát marcangoló büntudatos kétségbeesésével megépített „kékszakállú” története. Keresni egyszerre a bűnt és a feloldozást önmagunk kétségbeejtő létezésében.

A *Fekete Saskirály* a barátság varázserejének remekműve. Mintha együtt írták volna. Jókai 1848-at idéző műveinek poétikai helyzetisméltlése. Egyszerre rákérdezés az emberi lét értelmére és az emberben a huszadik század során is megfeszkelődött rontás értelmének keresése és léttudatának megszenvedése. Két „baráti” költői pálya eseményességének együtt érzékelése. A teremtett emberbe a szabad akarattal beleprogramozott gonosz tudomásulvétele. Melyből csak a Teremtő Megváltó kinszenvedéses halála szabadíthatta ki minden egyes személyt külön-külön. Bartók és Nagy László művének átérzése segítségével a Teremtés műve önkorrekciójának megértése. A létezésből a gonosz száműzetése. Mely után az első Ádám bűnbeesését csak a második Ádám Golgotája törölheti el, mentheti meg a szabad akarattal létező egyes embert. Az eleve elrendeltség szorítása és a szabad akarat összekapcsolása a megváltódás esélyében. Így, ebben a műben olvad össze a mártírium áldozata és a kárhozattól való félelem alól megváltottság poétikai megjelenítése.

Milton *Elvesztett paradicsom*ának fenséges párbeszéde, az Atya és a Fiú megváltásra magát elszánása a *Fekete Saskirály*-ban válik az esendő emberhez szóló poétikai üzenetté. A baráti verspályák összegeződnek ebben a remekműben. Benne szólalhat meg a költészet válasza a Jó Hírre.

Jókai a márciusi nemzeti létet mentő regényfolyamaira ekként épülhet az oly borzasztó huszadik század mélyében az emberlétet megmentő nagypénteki-húsvéti eseményeket tudatosító válasz. A kettősen indult lehetőségek keresése összeolvad a Megváltás esélyének tudatosításában. A rádöbbenés a lehetőségre. A reszkető félelem és a mártírium egyszerre való tudatosításával. Az emberi remény egyetlen válaszlehetőségének kisugárzása, verses emanációja az ember oly igen aggályos várakozásaira. A két baráti költészet közössé alakuló megjelenítése. Az ember morális és metafizikai létezésének együtt érzékelése. És egyben két klasszikus költő baráti összefonódásának legszebb dokumentuma.

Sírva mondta egyik barátomnak „vér volt a véreből”. Én pedig ezt kiolvasom a *Fekete Saskirályból*. Szakmai ártalom? Amikor Barcelonából hazajöttem, Barcsay mesternek mondtam: Jenő bácsi, most már elhiszem, hogy Picasso apja mellett megtanulta a rajzolás alapjait, láttam ifjúsága múzeumában az oktatott rajzait. Mire ő meggyőződéssel válaszolta: „na látod, nekem nem kellett ezeket látnom, én minden művében észreveszem ezt.” Észreveszem magam is a poétai életrajz egymást egészé alakító kereséseiben a testvéri barátság kötődéseit. A barátság lényegét. Dokumentumok, életrajzi vallomások ismerete nélkül is.

Mennyi minden felfedeznivaló sugárzik egy-egy ilyen évfordulós rátekintésből, felvillanó felismerésekből, rácsodálkozásokból!